

CÉHRENDSZER ÉS HIVATÁSRENDISÉG.

Korunk nagy társadalmi átalakulásában fokozódó erővel és mind nagyobb sikerrel nyomul az előtérbe a hivatásrendiség, a társadalomnak hivatások, foglalkozási csoportok szerint való szerveződése. Ennek az új hivatásrendi szervezetnek elméleti alapvetése és elvi körvonalai még csak most vannak kialakulóban. Támpontokért, megfelelő analógiáért sokan az élet mestéréhez, a történelemhez fordulnak, olykor figyelmen kívül hagyva bizonyos hasonlóságok mellett a lényeges különbségeket. Így különösen gyakori az új hivatásrendiségnek a középkori céhrendszerrel való összehasonlítása, amit egyesek szinte az azonosításig visznek és korunk hivatásrendi társadalmát egyszerűen a régi, letűnt céhrendszer felújításának gondolják. A középkori céhek élete minden esetre sok tanulságos és épületes mozzanatot tartalmaz a mai kor gyermeke számára is. Nem szabad azonban megfeledkeznünk a céhrendszer gyenge oldalairól, valamint arról sem, hogy a céhek életét a középkor speciális és már visszahozhatatlanul letűnt viszonyai tették eredeti formájukban lehetővé.

A középkori ember világszemlélete távol esett az individualizmustól, de azért nem alakult a középkor társadalma homogén kollektív tömeggé sem. Az egyének hivatásuk szerinti *rendekbe* tömörülve iparkodtak leélni a maguk egyéni életét. Csak e rendeken belül és általuk képzeltek el és várták egyéni boldogulásukat, érvényesülésüket is. Rendjük sikerét, dicsőségét egyéni sikerüknek, dicsőségüknek is tekintették, a rendet ért szégyen vagy sérelem pedig a rend minden tagját egyénileg is érintette. Aki nem juthatott be valamely rendbe vagy onnan, mint méltatlant kiközösítették, bármily egyéni kiválóságok mellett sem igen volt képes boldogulni, élete küzdelmes vergődéssé vált. Viszont a rend minden egyes tagja élvezte rendjének méltóságát, kiváltságait; boldogulásának feltételeit a rend egye-

temessége iparkodott biztosítani. E renden belül törekedett mindenki egyéni ambícióit kielégíteni, a rendnek minél példásabb, tökéletesebb tagjává lenni. Minden rendnek voltak *különleges jogai és kötelességei*, amik e renchez és csakis ehhez tartoztak. Ezért az egyes rendeknek volt hivatásuknak megfelelő különleges szervezetük, részletes szabályzatuk is.

E hivatásrendi szellem és szervezettség természetesen nem volt meg mindenkor és mindenütt a maga tiszta kifejelettségében, nem hatotta még át teljesen a középkor egész társadalmát. Sokszor keveredett *osztály-*, sőt *kasztsszellemmel* is, mint a régebbi, pogány korszak maradványaival. Így a társadalomnak *nemességre, polgárságra* és *jobbágyságra* való elkülönülése inkább társadalmi osztályokat, sőt szinte kasztokat jelentett, amikbe az egyén nem az önként vállalt hivatás, hanem születés alapján jutott. Megvolt ugyan ezeknek is saját szerű, külön hivatásuk; a nemességé a hadviselés és a politika, a polgárságé az ipar és a kereskedelem, a jobbágyságé pedig a földművelés. De tulajdonképpen nem e foglalkozások különítették el őket élesen egymástól. Amint akadtak földműveléssel foglalkozó vagy iparra, kereskedelemre fanyalodott, avagy semmi számottevő munkát sem végző nemesek, épúgy bőven voltak katonáskodó polgárok vagy jobbágyok is. A nemesség, polgárság és jobbágyság elsősorban *közjogi állapotot* jelentett, tagjaik nem annyira foglalkozásuk, mint inkább közjogi helyzetük, *társadalmi méltóságuk* szerint különböztek egymástól.

Már jobban közeledik a hivatásrendiség eszméjéhez a *lovagrend*, melyben előkelő családok fiai szervezkedtek a keresztény hit, az egyház oltalmára, a gyengék, a jog, az igazság védelmére. A lovagi rendnek e hivatásának megfelelő szervezete és szigorú szabályai is voltak. Tagjait meghatározott ideig tartó gondos előképzés és próbák után, az *apród* és a *fegyverhordozó* fokozatain keresztül avatta végül *lovaggá*. Másrészt azonban a lovagi rend a *kiváltságos születést* szigorú előfeltételnek tekintette, csak a «felsőbb tízezrek» hivatása lehetett és ennyiben közel állott az osztály- és kasztsszellemhez.

Bizonyos mértékig hivatásrendet képviselt a *papok* és a *szerzetesek* rendje is, kiknek hivatása, különleges joga és kötelessége a *vallási élet és a tudomány* ápolása, fejlesztése volt. Társa-

dalmi rang, kiváltságos születés itt már nem igen jött tekintetbe. Azonban e rendbe tartozásnál is a lényeg nem annyira a foglalkozás volt, mint inkább külön *szentség* felvétele, illetve megfelelő *fogadalom* letétele, aminek alapján kitörülhetetlenül e rendbe tartoztak olyan egyének is, akik nem annyira a vallási vagy tudományos élet fejlesztésével, hanem inkább politikával, vagy fizikai munkával foglalkoztak, avagy esetleg minden számottevő közhasznú tevékenység nélkül éltek javadalmukból.

Még jobban közeledett a hivatásrendiséghez a *középkori egyetem*, mely eredetileg szintén a tanárok és a tanulók hivatásszervezete, *universitas magistrorum et scholarium* volt. Ebbe tömörültek a tudományok művelői érdekeik védelmére, munkásságuk kölcsönös támogatására. A XIII. század elején már az egyetemek ennek megfelelő szervezettel és kialakult jogszabályokkal rendelkeztek. Az előkészítő kar, a *facultas artium* már 13 éves kortól kezdve felvette a tanulókat, akik három, megfelelő vizsgákkal kapcsolatos fokozat, a *baccalaureatus*, a *licentiatus* és a *doctoratus* elérése után lehettek a megfelelő kar *magisterei*, tanárai. A középkorban ifjak és meglelt férfiak számtalan ezrei foglalkoztak minden önző cél nélkül hivatásszerűen a tudományokkal. Hiszen az egyetemi tanulmányok útján elért fokozat (az orvosit kivéve) nem is képesített másra, mint a tudományok további művelésére és tanítására. Így a középkori egyetem az idősebb és ifjabb tudós nemzedék példászerű szolidáris szellemi közössége volt.¹

Azonban a középkori egyetem tanárai és tanulói is túlnyomó részben *klerikusok*, vagyis az egyházi rend kötelékébe tartozó nőtlen személyek voltak, bár sokan közülük sohasem vették fel még az alsóbb egyházi rendeket sem. A középkorban ugyanis a tudományokkal foglalkozás és az egyházi kötelékbe tartozás, a diák és a klerikus nagyrészt egyet jelentett, a hivatásrendi közösség egyházi állapottal keveredett.

Legteljesebben és legtisztábban az *iparos-céhek* körében valósította meg a középkor a hivatásrendi közösséget. A céhek az egy-egy ipart űzők testületei voltak. A városi iparos polgárok

¹ V. Ö. Fináczy: A középkori nevelés története. Hornyánszky, Budapest, 1914. 288 l.

tömörültek e testületekben mesterségük eredményes folytatásának és egyéni érdekeiknek biztosítására. A céheknek is gondosan kialakított szervezetük, részletes szabályzatuk volt és idők folyamán sokféle kiváltságban részesültek, széleskörű autonómiával rendelkeztek. A gyermek rendszerint 12 éves korában került a céhbe, mint valamelyik mester *inasa*. Ehhez szigorúan megkívánták törvényes és tisztességes származását, hogy még ily módon se érhesse folt a céh tekintélyét. Az előírt tanonc-évek elteltével és a mesterségben való jártasság kimutatása után az inas felszabadult *legénnyé*, majd *mesterré* lehetett, amihez később előfeltételül hosszabb *vándorlást* (tanulmányutat) és *mesterremek* bemutatását is megkövetelték.

Az inasnak a céhbe való felvétele ünnepélyes aktusok között ment végbe, sokszor a városházán, ahol nemcsak a céh tagjai, hanem a város tisztviselői is megjelentek. Ezzel tették a gyermek számára emlékezetessé azt az egész életére döntő fontosságú lépést, amelyet a céhbelépés jelentett. Ezzel hívták fel figyelmét arra, hogy választott hivatásában becsülettel kitartva, majdan a céh értékes legényévé és dicséretére váló mesterévé kell lennie. Viszont a gyermek ettől kezdve a céh oltalmát és támogatását élvezte egész életén át, halálakor pedig ismét az egész céh megjelent a végtisztesség megadásához és imádkozott lelke üdvéért. A céhek egyébként *vallási egyesületek* is voltak és egész életüket mély vallásos szellem hatotta át. Az istentiszteleteken és vallási ünnepélyeken külön zászlóikkal és jelvényeikkel vonultak fel, amivel nagyban fokozták a tagok öntudatát és az összetartozás érzelmét. A céh tehát tagjaiban magához ölelte az egész embert, magáévá tette annak minden testi-lelki ügyét, nem kényszerrel, hanem önkéntesen vállalt kölcsönös szolidaritás, testvériesség alapján.

A mester az inasnak nemcsak tanítója, hanem valóságos nevelőatyja is volt, akit az inasnak nemcsak a mesterségben való előhaladásáért, hanem vallás-erkölcsi életéért, az erényekben való gyarapodásáért is felelőssé tett céhe. Csak így számíthatott arra, hogy az inasgyerek majdan minden tekintetben a céh becsületére fog válni. A legényeket is a mesterhez nem csupán a munkaadó és a munkás rideg kapcsolata fűzte, hanem meleg patriarchális, családi viszony. A legények a mester vezetése mellett dolgozva

képezték tovább magukat mesterségükben és készültek a mester-vizsgára. Osztályellentét nem fejlődött ki közöttük. A legény nem érezte magát örök proletársorsra kárhozható. A legénykor ugyanis rendszerint csak rövidebb ideig tartó átmeneti állapotot jelentett, amit a legény számára megkönnyített az a boldog tudat, hogy mesterségében kellő tökéletességet elérve és családot alapítva belátható rövid időn belül ő is az általa oly nagyra becsült mesterek sorába kerül. Ezzel nyerte el a céh tagja a hivatásával járó összes jogokat, ezentúl már nemcsak dolgozhatott, hanem másokat is dolgoztathatott, sőt a céh új tagjainak kiképzését is vállalhatta.

A mester rendszerint együtt lakott legényeivel és inasaival, akik az ő tágabbkörű családját alkották. Alig képzelhetünk el ideálisabb munkaközösséget, mint ami e céhekben alakult ki, ahol a tiszt mester műhelyében családias közösségben dolgozott együtt legényeivel és inasaival, majd velük asztalhoz ülve, az asztali áldás elmondása után együtt étkezett, jóban-rosszban szeretettel megosztozott és minden igyekezetével iparkodott anyagi és erkölcsi érdekeit előmozdítani ama nagyobb közösségnek, a céhnek, melyben a hasonló kisebb közösségek testvéries szolidaritásban tömörültek egymás kölcsönös támogatására.

Természetesen nem állíthatjuk, hogy a fent vázolt ideális közösség mindenkor és mindenütt teljesen megvalósult a céhek körében, hiszen annak tagjai is gyarló emberek voltak. Mindamellet ez az ideál lebegett a céhrendszer előtt, amit bizonyos korban egyes helyeken nagy mértékben sikerült is megközelíteni.

A céhrendszer célja az volt, hogy egyrészt befelé biztosítsa tagjainak a becsületes munkából való *tisztességes megélhetést*, másrészt kifelé a céh becsülete érdekében az igazságos, méltányos árért végzett *munka megbízhatóságát* garantálja. Tehát egyaránt szolgálta a *termelők* és a *fogyasztók* érdekeit. Ezt csak úgy érthette el, hogy a céhtől távol tartotta az oda nem való egyéneket és megakadályozta a *káros versengést*. Ipar üzésére csak az nyert jogot, aki a megfelelő céh tagja volt, akinek megfelelő szaktudásáért és megbízhatóságáért viszont a céh szavatolt. A céhen kívül álló munkavállalók, az ú. n. «szabad mesterek» (Freimeister) sokszor elviselhetetlen üldözéseknek voltak kitéve. A céheknek ezt a kiváltságos jogát a városi hatóságok is teljes mértékben védel-

mezték. A céh tehát a városi hatóságoktól szentesített *kényszer-egyesülés* volt, mely tagjai számára monopolizálta valamely ipar üzésének jogát.

A *káros versengés* megakadályozása végett a céh egy-egy mester termelését korlátozta. Minden mester csak egy műhelyt tarthatott fenn és csak kevés számú (2—4) segéddel dolgozhatott. Ugyanígy tilos volt több mester szövetezése is és mindegyik csak a saját műhelyében készült árut adhatta el. Ezáltal nemcsak a többieket veszélyeztető versengés küszöbölődött ki, hanem a kis műhelyekben meghittebb munkaközösség is alakulhatott ki és a mesterek az általuk üzött ipart nem csupán a *mohó pénzszerzés* eszközének, hanem valóban *élethivatásuknak* tekintették.

Az egyenlőtlen feltételű verseny kizárására szolgált az is, hogy amelyik mester kedvező alkalmat talált nagyobb mennyiségű nyersanyag beszerzésére, abból céhtársait is részesítenie kellett. Azonkívül a céh a városi hatóságok felügyelete mellett az iparcikkek *méltányos árát* is megszabta, amitől eltérni nem volt szabad. A szabad keresletből és kínálatból folyó árhullámozásnak és a tisztességtelen versenynek ez a kiküszöbölése nemcsak a termelők, hanem a fogyasztók érdekeit is szolgálta, akik nyugodtak lehettek abban, hogy az iparos megélhetéséhez szükséges méltányos árat fizetnek. Hozzájárult még ehhez az is, hogy a termelő *közvetlenül a fogyasztónak* dolgozott vagy megrendelésre, vagy a vásáron való eladásra. Viszonteladó, közvetítő kereskedelem nem lépett közbe és így a termelő árujéért közvetlenül volt felelős a fogyasztónak. A *kereskedelem* a középkorban általában szűk térre korlátozódott.

Így az *áru minősége* maradt az egyedüli tér, ahol szabadon folyhatott a *verseny* a mesterek között. Ez a sem erkölcsileg, sem gazdaságilag nem kifogásolható verseny pedig nyilván csak a közjót szolgálta. Az ipar valóságos *művészetté* fejlődött, amiben a mester valódi örömét lelhetette. Némelyikük igazi iparművész volt. Így jöhettek létre azok a kézműipari remekművek, amikhez hasonlók a mai műhelyekben már nem készülnek. Hogy pedig az esetleg hozzá nem értő vásárló se kapjon selejtes árut, arról maga a céh gondoskodott saját hírneve érdekében. Erre nézve már a *mestervizsgánál* is személyi biztosítékra törekedett,

azonkívül megszabta a használandó nyersanyagot, a kidolgozás módját, amit a műhelyek felülvizsgálásával ellenőrzött.

A céhrendszer ilyen módon való kialakulásának és fennállásának természetesen voltak igen fontos *külső feltételei* is. Ilyen volt elsősorban a *középkori városok* nagyfokú politikai és gazdasági *önállósága*. Vezetése a polgárság kezében volt, így a város könnyen biztosíthatta területén az idegen konkurrencia kizárását, a verseny nélküli fogyasztópiacot. Ezt egyébként elősegítette az akkori közlekedési utak és eszközök hiányossága és a közbiztonság elégtelen volta, valamint a *kereskedelemnek ebből kifolyó fejletlensége* is. Így minden város a maga környékével egy többé-kevésbé önálló gazdasági egységet alkotott. Európa a középkorban még túlnyomórészt gyéren lakott földrész volt és így a város és környéke még nagyrészt önmagában is képes volt lakóit eltartani. Az egészségesen szaporodó lakosság pedig egyidőre biztosította, hogy a termelő kellő számú fogyasztót találjon. A technika még fejletlen volt, minden munka *kézműves szerszámokkal* készült, ami sokkal több munkást foglalkoztatott, mint a gépipar.

El nem hanyagolható belső tényező volt ezenkívül a középkor mélyen *vallásos világnézete*, mely a gazdasági életben is a vallás-erkölcsi alapelveket iparkodott érvényre juttatni idegen szellemtől meg nem fertőzött tisztaságukban. Rendkívül fontos volt továbbá a középkor megbontatlan *vallási egysége*, a vallás-erkölcsi világnézet teljes közössége. Így válhatott a céh nemcsak *ipari*, hanem *társadalmi* és *vallási* tekintetben is *homogén testületté*, melynek tagjait közös világnézet, közös hivatástudat hatotta át és semmi sem emelt válaszfalakat közöttük.

A céhrendszer fentemlített szervezete természetesen, — mint már említettük — nem volt kivételt nem ismerő szabály, úgyhogy az előbbieken vázoltak inkább csak a rendszer fénykorának, — mely helyek szerinti eltéréssel a XIII. és a XVI. század közé esett — *ideális képét* adják. Éppen ezért a reális kép bemutatása végett nem szabad e rendszer egyes *hibáiról* és *hanyaglásának tüneteiről* sem megfeledkeznünk.¹

¹ V. ö. H. Pesch: Lehrbuch der Nationalökonomie. Herder — Freiburg, 1926. III. köt. 511 kk. 1. A céhrendszerre vonatkozó adatok legtöbbször innen merítettük.

A céhrendszerben kétségtelenül volt bizonyos *önzés, szűkkeblűség* is. Túlzott mértékben szolgálta a város *iparos polgárságának* érdekét, főleg a vidék *földműves parasztságával szemben*. Nem adott ugyan ezeknek sem rossz vagy túldrága árut, de azzal viszont már nem törődött, hogy a parasztság is megkapja a maga termékeiért a méltányos árat és sokszor ezen aluli eladásra kényszerítette egyes piaci rendeletekkel. Ugyanígy a város önző érdekeit szolgálta a vidéki ipar és kereskedelem tilalma. A megszervezett város önző intézkedéseivel szemben pedig a vidéknek társadalmilag is igen heterogén, nemesekből, szabadokból és jobbágyokból álló szervezetlen lakossága nem tudott kellően védekezni. Igaz viszont, hogy a városi ipar virágzása bizonyos mértékig a környék földművelését is fellendítette.

Túlságos keményszívű volt a céhrendszer azokkal a polgárokkal szemben is, akik törvénytelen vagy egyéb tekintetben nem elég méltó *származásuk* miatt nem juthattak valamely céh kötelékébe. Ezek így munkaerejüket értékesíteni nem tudva, önhibájukon kívül a legküzdelmesebb életre voltak kárhozthatva. Ugyanígy önző szűkkeblűség jelentkezett később a mesterek sorába való felvételnél is. A céh ugyanis természetesen csak addig biztosíthatta az állandó jólétet, míg a mesterek száma nem lépett túl bizonyos határt. Amint tehát a legények száma nagyobb arányban növekedett, a mesterek bevezették a *unumerus claususU*, mindjobban megnehezítették a mesterré avatást. Így azután egyesek hosszú időre, esetleg egész életükön át kénytelenek voltak az önálló egzisztencia nélküli legények sorában tengődni. Ezeknek fizetése és ellátása körül is mind gyakrabban merültek fel éles harcok, amiknek az eldöntésére hivatott céhbíróság, mely rendszerint a mesterekből alakult, nem mindig volt egész pártatlan a mester érdekeivel szemben. A mesterek befolyása alatt álló városi hatóságokhoz sem fellebbezhetett több reménnyel az igazságát kereső legény. Ezekkel kapcsolatban különféle igazságtalanság, *protekció, nepotizmus* is jelentkezett a mesterré avatandók kiválasztásánál. Sokszor előnyben részesítették valamely befolyásos mester fiát vagy rokonát az egyébként kiválóbbakkal szemben, úgyhogy egyes helyeken az iparjogot lassankint egyes családok sajátították ki maguknak és a kívülállóknak legfeljebb *beházasodás* útján válhattak mesterré.

Végül alapjaiban ingatták meg az egész céhrendszert az újkor folyamán létrejött *politikai, gazdasági és kulturális* változások, melyek e rendszer fentebb említett külső feltételeit nagyrészt megszüntették. Egy-egy város és közvetlen környéke idővel már nem tudta kielégíteni a lakosság összes gazdasági szükségleteit. Az egyes önálló kisebb gazdasági egységek között mind élénkebb gazdasági kapcsolat fejlődött ki, míg végül egy nagyobb gazdasági és politikai egységbe olvadtak az addig nagyrészt független városok. A *vámhatárok* lényegesen eltolódtak, a városok helyett az *államok* kezdtek gazdasági egységekké szerveződni, melyek már az egyes városokkal szemben az egész ország érdekeihez igazodtak. A céhek egyes régi jogait, kiváltságait is mindjobban megnyirbálta a centralizálásra törekvő államhatalom. Ezenkívül a termelő és a fogyasztó közé mindinkább beiktatódott a fejlődésnek indult *kereskedelem*. Így a termelő már nem érzett oly közvetlen felelősséget a fogyasztó érdekeivel szemben. Ezenkívül *új kereskedelmi utak, új világrészek* felfedezése és a meginduló *gyarmatosítás* Európa nagy részében jelentékeny *gazdasági zavarokat*, sőt súlyos válságokat idéztek elő, amik természetesen az iparos polgárság helyzetét is erősen megrendítették.

Mindezt betetőzte a *vallási egység felbomlása*. Az áttörhetetlen homogén tömböket alkotó középkori céhek egyik legfőbb ereje a közös valláserkölcsi világnézet volt. A protestantizmus terjedésével azonban felekezeti ellentét, harc, gyűlölködés ütötte fel fejét az iparos polgárság körében is. A sok vallásháború pedig nem egyszer fegyveresen állította szembe egymással azokat a céhtagokat, akik előbb még testvéri szeretettel támogatták egymást. Ahol pedig nem lobbant lángra a felekezeti fanatizmus, ott rendszerint a *hitközömbösség* kezdett terjedni, ami szintén aláásta a céhek egyik legfőbb éltető elemét, a szigorú valláserkölcsi világnézetet. A felvilágosodás korában mindinkább terjedő *liberális individualizmus* pedig az önzés szellemét táplálta a céhek körében is.

Így azután, bár a céhek gazdasági szerepe és szervezete külső formáiban még századokon át lényeges változások nélkül fennállott, belső életükben, szellemükben siralmas hanyatlás állott be. Az igazságosság és a közjó szolgálata helyébe a kimé-

letlen önzés vált itt is mindinkább uralkodóvá. A céhrendszert egyes mestercsaládok mindinkább csak a maguk önző érdekeit szolgáló eszközzé sajátították ki, amivel könnyen megakadályozhatták, hogy keresetüket kénytelenek legyenek azokkal a kívülállókkal megosztani, akik szintén tisztességes munkájuk útján keresték boldogulásukat. A mesterség sok helyen egyes családok öröklődő kiváltságává lett, aminek önző szelleme már nem sokban különbözött a liberális kapitalizmus korában kialakult *kartellszellemtől*.

A családi önzéstől áthatott céhek már természetesen kevesebb lelkiismeretességgel vették tekintetbe a fogyasztó érdekeit a munka minőségének és árának megállapításánál. Míg a régi céhmesterek páratlan erélyességgel iparkodtak kiküszöbölni minden selejtes árut, most már inkább arra vigyáztak, hogy senki se szállítson jobbat, mint a többiek és ne alkalmazzon semmiféle technikai újítást. A rokonszakhúzó céhek önző kicsinyeskedéssel őrizték ellen egymást abban is, hogy a saját céhüknek igényelt készítményt ne állíthassa elő más céh tagja. Az ilyen, szinte elkerülhetetlen határsértésekből azután véget nem érő kicsinyes viszályok keletkeztek, amik a különböző céheket ellenségekként állították szembe egymással. Ez az önző szellem természetesen a mester és a legények régi patriarchális viszonyát is megrontotta. A szinte születési kiváltságokat élvező mesterek és a mesteri kiváltságokból úgyszólván végleg kirekesztett legények között mindinkább *osztálykülönbség* fejlődött ki és mind élesebbé vált az osztályharc. Ez a legények részéről nem egyszer valóságos *bojkottig* vezetett. A munkát beszüntető legények iparkodtak minden tanult munkást távortartani a hírhedt mestertől, céhtől vagy várostól.

Végül az egész céhrendszer kereteit is széttördelte a *technika fejlődése*, az emberi munka helyébe lépő *gép* és a vele párosult *kapitalizmus*. Ez forradalmilag átalakította az egész gazdasági életet, az ipart, a kereskedelmet, a közlekedést, amivel szemben a céhrendszernek, mint idejétmúlta intézménynek pusztulás volt a sorsa. Hiszen az új gazdasági helyzet sok tekintetben éppen az ellenkezője volt annak, mint amilyen feltételek között a céhrendszer létrejött és fennállhatott. A gyáripar már csak a minél nagyobb arányú termeléssel törődött; az értékesítést, a fogyaszt-

tók ellátását a kereskedelemre bízta. A gyárüzemek tulajdonosainak csak megfelelő tőkére volt szükségük, szaktudásra nem. Sőt a foglalkoztatott munkásoknak sem kellett érteniök az egész áru előállításához, csupán az egyik alkatrészt előállító gép kezeléséhez. A gyárüzem az addig egységes munkát szétagolta, viszont az előbb még különféle szakmába tartozó üzemeket koncentrált. Így a munkának megszűnt a lelki kielégülést, örömet is jelentő hivatás-jellege és csupán az élet fenntartásához szükséges, kényszerű foglalkozássá vált. Az *abszolutisztikus államhatalom* pedig az iparüzésre való jogosítást magának igényelte és így a nagyipar a céhektől függetlenül, közvetlenül az államtól kapott engedélyt vállalatának fenntartásához. Ez felelt meg egyébként a liberális korszaknak is, mely a hagyományos előjogoktól és megkötöttségektől irtózva, mindenkinek teljes szabadságot és egyenjogúságot követelt.

Az előretörő és legtöbbször államilag is támogatott nagyipar mind több önálló kisipari exisztenciát tett tönkre. A még megmaradt kisiparos-mesterek is régi, igazi önállóságukat elveszítve, nagyrészt a kapitalista kereskedelemtől függő alkalmazottakká váltak. Nem a fogyasztóknak dolgoztak közvetlenül, hanem a nagy áruházak számára, kiszolgáltatva azok önkényének. Végül a XIX. században hozott új, liberális szellemű *ipartörvények* már mindenféle formailag is lerombolták a cérendszer kereteit, megszüntették kiváltságait. A céhek leromlott szelleme mellett ez nem is keltett valami nagy részvétet. A továbbra fennálló *iparostestületek* már csak szabad társulás alapján létrejött egyesületek voltak, melyek az általános egyesületi és magánjogi védelmen kívül semmi különös kiváltságot nem élveztek.

Ezzel mindenki részére szabaddá vált csaknem minden ipar üzése. Mindenki tetszés szerinti számú és nagyságú üzemet tartthatott fenn, valamint egyidejűleg többféle ipart is üzhett. Az áru előállításának módja, minőségének és árának megállapítása szintén a termelő szabad tetszésétől függött. Viszont a fogyasztó is a saját érdekének védelmében, az áru minőségének és méltányos árának megítélésében szabad belátására volt hagyatva. Ezzel azután rohamléptekben haladt a liberális kapitalizmus a maga diadalútján, kíméletlen versenyben törve le a szervezetlen gyengébb exisztenciákat. Ezek egy ideig olcsóbban előállítható,

selejtes kontármunkákkal próbálták állni a versenyt, de lassankint mind nagyobb számban felszívódtak a nagyüzemekbe. Végül is a versenyben felül maradt, győztes nagyvállalatok kezdtek ismét szervezkedni, felosztván egymás között a fogyasztópiacot, megállapodván a cikkek árában és minőségében. kívülálló, újabb üzemeket nem engedtek a maguk területén érvényesülni. A befurakodni próbálókat közös erővel kíméletlenül letörték. Hatalmuk már akkora lett, hogy az állami törvények sem ártottak sokat nekik. E félelmetes szervezetek a *kartellek*, amelyek a közjó helyett sokszor csak néhány nagytőkés önző érdekeit szolgálják, szellemükben bizonyos mértékig a hanyatlásban levő, önző céhekhez hasonlíthatók.

Századunk eleje óta, de főleg az első világháború után többfelé történtek érdekes kísérletek a régi céhrendszer alap gondolatának, a *hivatásrendiségnek* visszaállítására. Ezt nagyban elősegítették a liberalizmus mind szembetűnőbb hibái, valamint a parlamentáris rendszer hiányai. A hivatásrendi alapon szervezkedett érdekképviselések egyes államokban mind fontosabb gazdasági és politikai szerephez jutottak. Így Németországban a weimari alkotmány létesített egy gazdasági tanácsot, melynek hatáskörébe tartoztak az alapvető szociális és gazdaságpolitikai törvényjavaslatok. 1924-ben a luxemburgi nagyhercegségben is létesült hasonló tanács. 1925-ben Franciaországban szerveztek egy konzultatív jellegű nemzetgazdasági tanácsot. Mind e tanácsok a munkások és munkaadók arányos képviselése alapján szerveztettek meg. Eddig azonban e tanácsok működése nem járt különös eredménnyel.¹

Portugáliában, Olaszországban és Ausztriában pedig kísérlet történt a *korporatív-rendszer* felállítására, melyben az egész gazdasági élet irányítása teljesen a hivatásrendek kezébe kerül, így a hivatásrendek fontos politikai szerephez is jutottak. E kísérletek közül eddig legeredményesebbnek mutatkozott a portugál,² legkevésbé sikerült az osztrák korporativizmus. Végleges ítéletet azonban e korporatív rendszerek eredményéről még nem lehet megállapítani, mivel egyrészt még nem volt alkal-

¹ V. ö. Leclercq: Lecons de droit naturel. Namur, 1934. II. köt. 2. kiad. 398 l.

² V. ö. Mihelics: Az új Portugália. Franklin-Társ. Bp. 1938.

muk minden próbát kiállani, másrészt, mert eddig csak diktatórikus államokban került sor megvalósításukra és így nem világos, hogy az eredményből mennyi írható a korporativizmus és mennyi a diktatúra számlájára.

Nagy erkölcsi támogatást nyert a hivatásrendi szervezkedés XI. Pius pápának 1931-ben kelt «*Quadragesimo anno*» kezdetű körlevelével. E körlevél az áldatlan osztályharc megszüntetésének lehetőségeit fejtegetve ezt mondja: «Más megoldás alig lehetséges, mint a társadalmi szervezetben olyan jól rendezett szerveket, rendiségi alakulatokat teremteni, amelyeknek az egyesek nem valamelyik munkapiaci párthoz (t. i. munkaadó és munkavállaló) tartozásuk, hanem sajátos társadalmi hivatásuk — foglalkozásuk — alapján volnának a tagjai . . . az így létesült önkormányzati testületek a polgári társadalomnak, ha nem is lényeges alkotóelemei, mindenesetre természetes folyományai.» E legmagasabb erkölcsi tekintélytől származó ajánlás alapján katolikus körökben sokfelé, így nálunk is nagyobb lelkesedéssel kezdték felkarolni a hivatásrendiség kiépítését.

Egyébként a mai egész korszellem is kedvez a *kollektivismusnak*, az erők tömörítésének. Az egységbe szervezett erőknek a magános teljesen ki van szolgáltatva, ezért évről-évre mind több foglalkozási ág alakít érdekképviselőt, hogy minél határozottabban tudják védeni saját érdekeiket egyéb, esetleg ellentétes érdekekkel szemben és minél erősebb nyomást tudjanak gyakorolni saját érdekükben a kormányra, illetve a közösségre. És a kormányok, a parlamentek kénytelenek is mindinkább számolni az érdekképviselőkkel, illetve az általuk szítható közhangulattal. A fontosabb érdekképviselők (nálunk pl. az ügyvédi, orvosi, mezőgazdasági, mérnöki, kereskedelmi és iparkamarák stb.) autonómiát élveznek és jelentős konzultatív szerepük van egyes törvényjavaslatok előkészítésénél.

Az új hivatásrendiség kétségtelenül nagy mértékben elősegíti a társadalmi bajok orvoslását és a szociális igazságosság megvalósulását. Az egyént nem hagyja magára, hanem a szét-szórt erőket összefogva, iparkodik azt minden egyes javára felhasználni. Nagy mértékben csökkenti az osztályellentéteket, elősegíti a gazdasági élet egészséges fejlődését, megkönnyíti a gazdasági válságok leküzdését.

Más kérdés azonban, mindez indokolja-e azt a — nálunk is felmerült — törekvést, mely az *integrális korporativizmust*, a teljesen hivatásrendi államot akarja a mai parlamentarizmus helyébe bevezetni. E hivatásrendi államban a hivatásrendeknek nemcsak tanácsadó, hanem törvényhozó szerepük is volna és korporációk parlamentje váltaná fel a mai politikai parlamentet.

Az érdekképviseleti szervezkedésnek nem csupán előnye, hanem egyes veszélyei is vannak, mint ez már a középkori céhszervezeteknél is megnyilvánult. A hivatásrendek ugyanis a partikuláris érdekek képviseletére alakultak, ami azonban könnyen vezethet a közjó rovására *kollektív önzésre* is, ha a partikuláris érdekek képviselői nem tudnak felemelkedni az egyetemes közérdek magaslatára. Minden korporáció csak a *termelők érdekeit* képviseli, amivel szemben a *fogyasztók* érdekképviseletének, korporációjának megszervezése alig lehetséges. Már pedig bizonyára inkább a termelők vannak a fogyasztókért és nem fordítva. Éppen a mai viszonyok szembetűnően mutatják, hogy a termelők nagy része a maximális vagy méltányos ár felett az egyáltalán elérhető legmagasabb árat is képes kiszarolni az olyan megszorult fogyasztókból is, akik kötött jövedelmük mellett (pl. tisztviselők) nem képesek az áremelkedést másokra áthárítani. Látjuk, mily zsarolás folyik olykor a munkaerővel, mennyire megromlottak a munkásviszonyok a munkáshiány miatt. Remélhető-e, hogy az ilyen beállítottságú tömegek hajlandók volnának érdekük képviseletét olyan egyénekre bízni, kik e mohóságot a köz érdekében mérsékelni igyekeznének?

Azonkívül könnyen juthatnak az egyes érdekközösségek *klikkeknek* vagy olyan egyéneknek uralma alá, kik nem annyira hivatásuknak élnek — ahhoz talán nem is sokat értenek —, ellenben annál többet politizálnak, intrikálnak, agitálnak, szervezkednek és terrorizálják a valóban hivatásuknak élő többséget.

Félő, hogy a hivatásrendek parlamentjébe is nem annyira igazi, hivatásuknak élő szakemberek, hanem inkább a *politizáló kontárok* kerülnének, kik talán kitűnően értenek a tömeg megnyeréséhez, voksok szerzéséhez, de annál kevesebbet mesterségtükhöz. Az ilyen parlamentben, ha annak tanácsadó szerepe mellett törvényhozó joga is volna, felújulnának, sőt talán fokozódna a régi parlament hibái. Az egyes korporációk között

a majoritás érdekében bizonyára ugyanolyan alkudozások mennének végbe, amelyek miatt a parlamentarizmus annyira lejáratta magát és a szövetkezett korporációk együttes erővel leszavazhatnák a többieket a közérdek rovására is. Amellett nem lehet figyelmen kívül hagynunk, hogy az ilyen hivatásrendi parlament tagjai kifejezetten egy-egy *partikuláris érdek*, nem pedig az *egyetemes közérdek* képviselőit küldetnének. Azt is lehetetlen volna megállapítani, hogy a közérdek és az igazságosság mely érdekközösségek milyen arányú képviselőit kívánja.

Szükséges tehát, hogy a partikuláris érdekektől független, erős államhatalom ellenőrizze és egyenlítse ki a közjó érdekében a partikuláris érdekképviselők törekvéseit. Az is kívánatos, hogy ugyanaz az egyén több korporációban is részt vehessen, mivel így a korporációk interferenciája jobban biztosítja a közjót.

Legfontosabb természetesen a *kollektív önzés* leküzdése, mivel ez az önzés sem kevésbé veszélyes az egyéni önzésnél és, miként a régi céhrendszert, épúgy annak újabb változatát, a hivatásrendiséget is megronthatja, bukásba viheti.

Szeged.

Somogyi József.